

SEC VII.	Alifatické uhľovodíky
SEC VII.2.2	Chémia makromolekulových látok

Cieľové požiadavky

Obsahový štandard: Polymerizácia, plast. Monómér, polymér. Polykondenzácia. PVC, PET, teflón

Výkonový štandard:

- Zapísať pomocou symbolov vzorec makromolekuly, označiť polymerizačný stupeň.
- Napísať chemickú rovnicu reakcie eténu s HCl a jej využitie týchto reakcií v priemysle pri výrobe PVC
- Napísať schému polymerizácie eténu, propénu a izoprénu, styrénu, vinylchloridu a tetrafluoreténu.
- Vysvetliť princíp polykondenzácie (PET)
- Vymenovať príklady využitia PE a PP v bežnom živote

Makromolekulová chémia

- skúma štruktúru, vlastnosti a zákonitosti vzniku prírodných aj syntetických makromolekulových látok

makromolekulové látky (ML)- látky zložené z veľkého počtu atómov viazaných väzbami do dlhých reťazcov

polyreakcie- reakcie, pri ktorých z monomérov vznikajú polyméry

polymér- makromolekulová látka, ktorej molekuly sú zložené z veľkého počtu atómov (*látka s vysokou molekulovou hmotnosťou*)

monómér- nízkomolekulová látka vstupujúca do polyreakcie, vzniká z nej polymér

Stavba ML

- **stavebná jednotka (mér)** pravidelne sa opakujúca časť makromolekuly s rovnakým chemickým zložením
- **štruktúrna (konštitučná) jednotka**- najjednoduchšie usporiadanie stavebných jednotiek v štruktúre makromolekuly (*môže byť identická so stavebnou jednotkou*)
- **n- polymerizačný stupeň**- udáva počet opakujúcich sa štruktúrnych jednotiek v reťazci

Rozdelenie ML

I. oligoméry	II. polyméry
n < 10	n > 10

Biopolyméry(biomakromolekulové látky)- polyméry biologického pôvodu, (*napr. celulóza- 1000 glukózových jednotiek*)

Rozdelenie polymérov

A. prírodné		B. syntetické
a. pôvodné	b. modifikované	vytvorené v laboratóriu
vytvorené prírodou	chemicky upravené	
<i>Hodváb, celulóza, prírodný kaučuk</i>	<i>viskóza, celofán</i>	<i>polyestery</i>

B.Syntetické polyméry (SP)

I.Rozdelenie podľa typu polyreakcie, ktorou vznikajú

a. polyméry vzniknuté polymerizáciou	b. polyméry vzniknuté polykondenzáciou	c. polyméry vzniknuté polyadíciou
<i>PE, PS, PVC, PTFE, PP, kaučuky</i>	<i>polyamidy, polyestery</i>	<i>polyuretány a silikóny</i>

II.Podľa správania sa pri vyššej teplote

a. termosety	prechodne tvárlivé, zohriatím sa chemicky zmenia a stratia plasticosť, tvrdnú,	<i>bakelity, polyamidy</i>
b. termoplasty	zahriatím mäknú sa stávajú plastickými a dajú sa tvarovať, dobre rozpustné,	<i>PVC, PE, PS</i>
c. elastoméry	mimoriadna pružnosť a malá tuhosť, dajú sa niekoľkonásobne naťahovať a vrátiť do pôvodného stavu	<i>kaučuky a guma</i>

III. Podľa tvaru makromolekuly

a. lineárne	usporiadanie merov za sebou jedným smerom	<i>PE</i>
b. rozvetvené	vzájomné spájané lineárnych reťazcov priečnymi väzbami	<i>PE</i>
c. sieťované	priečne pospájané všetky lineárne reťazce do jedného celku	<i>Vulkanizovaný kaučuk</i>
d. priestorovo sieťované	stavebné jednotky viazané do trojrozmernej siete	<i>živice</i>

Porovnanie polyreakcií

	polymerizácia	polykondenzácia	polyadícia
monoméry	Rovnaké monoméry	2 rôzne s minimálne dvoma odlišnými funkčnými skupinami	2 rôzne s minimálne dvoma odlišnými funkčnými skupinami (jedna musí obsahovať vodík)
vedľajší produkt	nevzniká	vzniká	nevzniká
mechanizmus	viacnásobná adícia	adično-eliminačný	presun vodíka
priebeh	reťazovitý	stupňovitý	stupňovitý alebo reťazovitý

a.Polymerizácia

- polyreakcia (*chemická reakcia, pri ktorej vznikajú makromolekulové látky*)
- reagujú **rovnaké monoméry, bez vzniku vedľajšieho produktu**
- **viacnásobná adícia, reťazová reakcia**

- Zvyčajne exotermické (*dodržiavať teplotu, so stúpajúcou sa spomaľuje, až sa polymér začne rozkladať*)
- *Napr. polyalkény, vinylové polyméry, syntetické kaučuky*

Mechanizmus polymerizácie

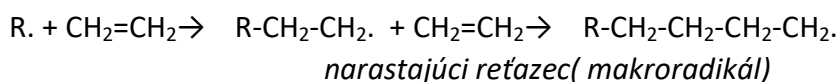
1. Radikálová (homolýza)

a. Iniciácia- spôsobená iniciátormi, ktoré sa štiepia na radikály, endotermická

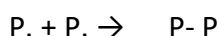

Iniciátor   voľné radikály

b. Propagácia- postupné predlžovanie reťazca pridávaním monoméru k radikálu, exotermická

c. Terminácia- ukončenie, napr. zrážkou dvoch reťazcov

Narastajúci reťazec   polymér

2. Iónová (heterolýza)

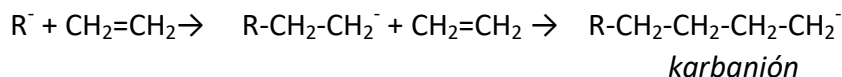
- Katalyzátor vo vhodnom rozpúšťadle disociuje na ióny

Katalyzátor   ióny

a. Iniciácia- reakcia iónu s monomérom

b. Propagácia- narastanie reťazca na katalyzátore

c. Terminácia- pridanie alkoholu alebo vody, deaktivácia aktívneho miesta katalyzátora a ukončenie reťazca polyméru naviazaním vodíka, iných skupín

Typy polymerizácie

1.homopolymerizácia	2.kopolymerizácia
rovnaké monoméry	dva alebo viaceré odlišné monoméry
<i>1,3-butadién → polybutadién (syntetický kaučuk)</i>	<i>1,3-butadién + styrén → butadiénstyrénový kaučuk</i>

a. 1 Polyetylén (PE)

Vlastnosti- bez nežiadúcich účinkov, tuhý, odolný vode, chemikáliám, mrazu, nízko priepustný vodnej pare (*priepustný O₂ a CO₂*), horľavý, výborný elektroizolátor, odolný voči úderu

Použitie- výroba materiálov každodennej potreby- fólii, tašiek, fliaš, nádob, potrubia, vedrá, hadíc, obaly na tovar....

a.2 Polypropylén (PP)

Vlastnosti- narkotikum s nežiadúcimi účinkami na krvný obeh, ľahký, krehký pri nízkej teplote, odolný do 120-150°C, elektroizolátor, vláknavý polymér, pevnejší ako PE

Využitie- fólie- obalová technika, elektroizolačný materiál, zdravotnícke potreby, textilné vlákna, špagáty, laná

a.3 Polyvinylchlorid (PVC)

Vlastnosti- jedovatý(závraty, strata orientačných schopností, vo väčších množstvách strata vedomia, karcinogénny), málo odolný voči teplote od 45°C a mrazu, odolný voči kyselinám a zásadám, rozpustný v acetóne, elektroizolátor

Využitie- lepidlá a laky

- Novodur(nemäkčený)- dosky na povrchovú úpravu zásobníkov, nádrží, nábytkárstvo, tyče, rúry, izolačný materiál
- Novoplast(mäkčený) -podlahovina, fólie- **igelit**, pršiplášte, hračky, fľaše, hadice, obrusy, menšia hustota ako voda- záchranné pásy, nepotopiteľné člny...

Pokus: Tepelný rozklad PVC

1. Nad 110°C únik jedovateho chlorovodíka
2. Vznik bielej zrazeniny
3. Dôkaz násobnej väzby brómovou vodou

a.4 Polytetrafluóretylén (PTFE)- teflón

Vlastnosti- nejedovatý (*pyrolýzou vznik jedovatých látok*), elektroizolátor, odolnosť teplotám, chemikáliám

Využitie- povrchová úprava lyží, kuchynského riadu, elektrotechnika, zariadenia pre chemický priemysel

a.5 Kaučuky

I. prírodný	II. syntetický
z izoprénu (<i>2-metyl-buta-1,3-diénu</i>)	z buta-1,3-diénu

Butadiénstyrenový kaučuk

- Syntetický kaučuk

Vlastnosti- elastický

Využitie: pneumatiky, latex (nátery, lepidlá), podrážky topánok, tesnenie, podlahoviny

Gumárenstvo

- **Skvalitnenie výrobkov-** pridávanie sadzí, kaolínu, kriedy, antioxidantov, síry, pigmentov
- **Zloženie zmesí-** 50% polyméru + iné podľa druhu výrobku
- **Vulkanizácia-** pospájaniu makromolekúl kaučuku atómami síry pri vyššej teplote, plastický syntetický kaučuk sa mení na elastický

a.6 Polyvinylbenzén (polystyrén) PS

Vlastnosti- dráždi sliznice, jedovatý, podozrenie s karcinogénnosti, tvrdý, tepelný a zvukový izolátor, rozpustný v mnohých organických rozpúšťadlách, výborný vzhľad a dobre sa farbí

Využitie

- Nemäkčený- úžitkové predmety- misky, košíky, strúhadlá, skrinky na TV, rádiá, podlahové dlaždice, obkladačky
- Mäkčený- obalový a izolačný materiál

b.Polykondenzácia

- Polyreakcia **dvoch odlišných monomérov** s najmenej dvoma rôznymi funkčnými skupinami
- **Vzniká vedľajší produkt** (*nízkomolekulová zlúčenina- voda, amoniak, sírovodík*)
- Polyméry sa líšia chemickým zložením od monomérov
- **Adično-eliminačný mechanizmus**
- **Stupňovitý priebeh-** možno kedykoľvek izolovať rôzne dlhé polyméry (*potrebné odstraňovať aby nedošlo k rovnovážnemu stavu*)
- Zvyčajne endotermické
- *Napr. polyestery, fenoformaldehydové živice, polyamidy*

b.1 Polyestery

- Z dvojsýtnych alkoholov a dikarboxylových kyselín
- V makromolekulách sa pravidelne opakuje $-\text{CO}-\text{O}-$
- Napr. polyetyléntereftalát (PET)

Vlastnosti- pevné, odolné voči úderom

Význam

- Nátery a živice (so sklenými vláknami tvoria polyesterové sklené lamináty)
- syntetické textilné vlákna (tesil- zmes syntetických vlákien s vlneným)
- PET fľaše, fólie

Polyesterové sklené lamináty

Vlastnosti- pevnosť ocele, dobré elektroizolačné vlastnosti, odolnosť voči chemikáliám,

Význam

- Výroba karosérii áut, lietadiel, strešné krytiny, potrubie, prilby, syntetické vlákna

Syntetické vlákna

Vlastnosti- nekrčivé, ľahké, pevné, elastické, hydrofóbne- rýchlo schnú, lacné, odolnosť voči moliam, plesniam

Nevýhody- nedostatočne priepustné vlhkosti, vzduchu- kožné ochorenia, elektrostatický náboj, horľavosť

Význam- textilný priemysel

b.2 Polyamidy

- z diamínov a dikarboxylových kyselín, alebo z cyklických amidov (laktámov)
- V makromolekulách sa pravidelne opakuje $-\text{CO}-\text{NH}-$ (peptidová väzba)

Vlastnosti- odolné, pevné, dobre tvarovateľné

Využitie- ozubené kolesá a ložiská, syntetické vlákna (silon), obaly, fólie, viazací materiál, súčasť bielkovín

c. Polyadícia

- Polyreakcia **dvoch rôznych monomérov** s najmenej dvoma odlišnými funkčnými skupinami (jeden z monomérov musí obsahovať slabokyslý vodík)
- **dochádza k presunu vodíkového atómu v reťazci**
- **Stupňovitý alebo reťazový** charakter
- **Nevzniká vedľajší produkt**
- *Napr. polyuretány, silikóny*

Vlastnosti syntetických polymérov

pozitívne	negatívne
<ul style="list-style-type: none"> • pevné • dobre tvarovateľné • ľahké • odolné voči chemikáliám • tepelné a elektrické izolanty • ľahké spracovanie 	<ul style="list-style-type: none"> • Mäkkosť • Napučíavanie v rozpúšťadlách • Nepriepustnosť plynov a vodnej pary • Horľavosť • Rozklad na jedovaté látky • Odolnosť voči mikroorganizmom (biologicky neodbúrateľné)

Negatívny dopad plastov na ŽP

- Pri spaľovaní vznik toxických, karcinogénnych látok (chlorovodík, dioxíny, polychlorované bifenyly, furány)
- Biologicky neodbúrateľné
- Neekologické technologické postupy
- Odpad- separácia, recyklácia, mikroplasty

A. Prírodné polyméry

1. pôvodné polyméry	2. modifikované polyméry
<ul style="list-style-type: none"> • Prírodné makromolekulové látky, ktoré vznikajú v organizmoch 	<ul style="list-style-type: none"> • Chemicky upravené prírodné makromolekulové látky • Potreba výroby kvôli zvyšujúcemu dopytu po prírodných polyméroch
<ul style="list-style-type: none"> • polysacharidy- monosacharidy • bielkoviny- aminokyseliny • nukleové kyseliny- nukleotidy • polyterpény- izoprén 	<i>Napr. úprava celulózy (viskóza, acetát celulózy), prírodného kaučuku</i>